Anna Černá

Šumava neboli Gabréta – pohoří kozorožců a hustých lesů

V r. 1991 vznikl z části území původní chráněné krajinné oblasti Šumava národní park Šumava. Tři desetiletí jeho existence jsou nepochybně vhodným důvodem pro řadu odborných článků, vycházek, výstav, soutěží. A také motivací pro téma jazykového koutku. Co se dá zjistit o pojmenování tohoto krásného místa? Zalistujme v příručce Ivana Lutterera a Rudolfa Šrámka Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (vydal Tobiáš 2004) a nakoukněme i do internetových zdrojů.

Pohoří v jihozápadní části Čech, na hranici s Rakouskem a Německem, je historicky doloženo již ve druhém století v díle antického matematika, geografa, astronoma a astrologa Klaudia Ptolemaia. Ve svém výkladu k mapě celého tehdy známého světa označuje dnešní Šumavu jménem Gabréta hylé, tedy les Gabréta (jméno bývá uváděno ve variantě Gabreta, Gambréta). Gabréta podle záznamů obklopovala území Markomanů od severu, ležela na jih od Sudéty. O původním významu slova Gabréta lze dnes jen spekulovat, objevují se dva možné výklady. Ten méně často uváděný předpokládá, že by mohlo jít o zkomoleninu výrazu querquetum/querqueta, tedy dubový les. Tradovanější je názor, že název souvisí s keltským slovem gabro, jímž byl nazýván kozoroh, ale mohl to být i kozel nebo ovce. Jméno Gabréta pak bývá vykládáno jako Pohoří kozorožců, analogicky ke jménu Sudéta, které prý znamenalo Pohoří kanců.

Zeměpisné jméno Gabréta se dnes již pro označení oblasti neužívá, ale slovo je stále živé. Od r. 1996 vychází pod záštitou národního parku Šumava odborný časopis Silva Gabreta (https://www.npsumava.cz/silva-gabreta/). Ve stejné době vydala hudební skupina Majerovy brzdové tabulky album nazvané Gabreta podle jedné ze svých velice oblíbených skladeb (https://www.youtube.com/watch?v=QKmewG8jF5k). A budete-li hledat ubytování na dovolenou, zjistíte, že jméno Gabreta dnes „nosí“ různé šumavské penziony a hotely i luxusní komplex apartmánů.

V dávné minulosti tomu však bylo jinak. Kosmova kronika z 12. století dokládá, že sami Češi prý neměli pro tyto hory dlouho žádné zvláštní pojmenování a říkali jim pouze Les. Postupně se začal užívat název Bavorský les, což je doloženo v kronice tak řečeného Dalimila z počátku 14. století, bavorští Němci však území původně říkali Nordwald – Severní les. Jméno Šumava se poprvé objevuje r. 1565 v díle Rerum Hungaricum (Rerum Hungaricarum) italského humanisty Antonia Bonfiniho, historika na dvoře krále Matyáše Korvína. Používal je také pobělohorský exulantský spisovatel Pavel Stránský v díle Respublica Bojema (Reipublicae Bojemae) z r. 1634. Český jezuita Bohuslav Balbín ve své vlastivědné encyklopedii Miscellanea historica regni Bohemiae, která vycházela od r. 1679, uvádí, že latinská Silva Gabreta se česky jmenuje Šumava a že se táhne „od krajiny chebské až k městu Sušici“.

1 Sběr trávy. Šumava, kolem roku 1890. Foto F. Krátký (1851–1924). Ze sbírky P. Scheuflera (www.scheufler.cz)

Zdánlivě logické vysvětlení původu jména Šumava, uváděné např. u Stránského, že „našinci ji tak nazývají podle šumu větrů“, není podle onomastických zdrojů přesné. Český název má původ v praslovanském výrazu šuma s významem hvozd, hustý les. Podstatné jméno šuma (les) zachycují i výkladové slovníky češtiny z minulého století. Ale už Příruční slovník jazyka českého (PSJČ, z let 1935–57), který výraz dokládá příkladem z díla Jana Nerudy (Po jich [skal] obrubách hučí obrovité šumy), slovo hodnotí jako zastaralé a nářeční.

Označení шума se pro les, hvozd dodnes užívá v srbštině, v bulharštině znamená listí, ratolesti. Na otázku, která se nabízí, zda se lesu říkalo šuma, protože větve stromů a keřů za větru šumí, jsem bohužel jednoznačnou odpověď nenašla. Etymologické slovníky se o spojitosti těchto slov nezmiňují, pouze potvrzují, že slovo šum (a sloveso šumět) – v praslovanštině šumъ – je pravděpodobně zvukomalebného původu, podobně jako šustit, šuškat, případně i německé summen (bzučet). Václav Machek (1997) se zmiňuje i o zvukomalebném šupěti (prší, jen šupí; sukně zašupěly) doloženém v Jungmannově slovníku a spojitosti se slovenským šumotať a moravským šupotat (šelestit).

Neodpustím si odbočku do nespisovné češtiny. Patrně všichni známe obrat „je mi to šumafuk“ s významem je mi to jedno, nezáleží mi na tom. Ve slovnících a uživatelské praxi ho najdeme ve variantách je mi to šuma fuk, šumafu, šmafu, někdy je mi to šumák. S lesem (tedy šumou) nic společného nemá. Slovo fuk bývá vysvětlováno jako expresivní varianta slova fík, která se postupně přiklonila k výrazu fuk souvisejícímu se zvukomalebným foukat, fučet. Posměšné gesto nazývané fík (palec mezi ukazováčkem a prostředníčkem) se údajně používalo už v latině, jeho původní smysl však není zřejmý. A první část? Slovník nespisovné češtiny uvádí, že podoba šmafu je výraz převzatý ze staré vídeňské němčiny – slovo schmafu (lhostejný) vzniklo zkomolením francouzského obratu je m'en fous. Např. v PSJČ najdeme u hesla šmafu vedle upozornění, že vyslovujeme dlouze šmafú, také příklad: „francouzské: je m'en fous, je mi to šmafu, zní opět na všech stranách.“ Doklady užití ukazují, že zápis šmafu je dnes spíše výjimečný – jednoznačnou převahu má šumafuk.

Ještě se zastavme u obrazného vyjádření vzdálenosti, velikosti, rozsahu – obratu od Šumavy k Tatrám. Příklady z Českého národního korpusu dokládají, že v publicistice je stále užívaný – např. V kterémkoli výčepu od Šumavy k Tatrám dnes dostanete zdarma školení, jak snadno a rychle zavést tržní ekonomiku. Objevuje se i modifikovaná verze, v níž Tatry vystřídaly Beskydy (Tvůrci rozvrhů se od Šumavy k Beskydům potýkají většinou se stejnými problémy.). Slavomír Utěšený, který se koncem 60. let tomuto obratu věnoval na stránkách časopisu Naše řeč, upozorňuje, že „zprvu nebyly stavěny proti sobě jako kontrastní, popř. mezní dvojice vedle sebe Tatry se Šumavou, nýbrž s Krkonošemi“. Protože v době slovanského nadšení byla Šumava uváděna jako pevné hraniční vymezení celého Slovanstva (opačnou mez představují Don, Ural, nebo dokonce Kamčatka), začalo se stále častěji užívat spojení Tater a Šumavy. Dokladem jsou Sládkovy České písně s verši „kde rudobílé barvy vlají / od Šumavy až k Tatrám v dál“.

Protože motivací pro téma jazykového koutku je výročí národního parku Šumava, podívejme se také na původ slova park. Je vcelku mladé – do češtiny se dostalo v 19. století prostřednictvím němčiny (Park) z francouzského parc. Původní význam slova je obora, ohraničený prostor. Základem je pozdně latinské parricus (ohrada), jež se považuje za odvozeninu z předrománského iberského *parra. Stejný základ je doložen ve španělském parra, které znamená révoví, loubí, a provensálském parran (zahrada). Přestože spojitost není na první pohled nápadná, k příbuzným slovům patří i výrazy parket a parkovat. Zdrobnělina francouzského parc – parquet se prosadila jako pojmenování ohrazeného prostoru na plochu určenou pro tanec. Sloveso parkovat je nejmladší, vzniklo (s rozvojem motorismu) až ve 20. letech 20. století v americké angličtině. Původní význam byl seřadiště, shromaždiště.

Zájemcům o připomenutí souvisejících pravopisných zásad v názvech doporučuji jazykový koutek Velká písmena a zkratky v ochraně přírody (Živa 2014, 3: LIV).

Použité zdroje uvedeny na webu Živy.

© Nakladatelství Academia, SSČ AV ČR, v. v. i., 2021. Přetisk článků včetně obrázků se výslovně zapovídá. Veškerá práva včetně práva reprodukce jsou vyhrazena.